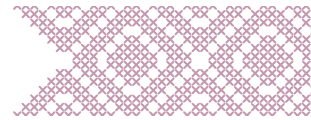

El Taller de Materials Tous. Un espai docent per la recerca i la transferència de coneixement a la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona

Joan Miquel Porquer Rigo

Departament d'Arts i Conservació-Restauració,
Universitat de Barcelona

joanmiquelporquer@ub.edu

Eulàlia Grau Costa

Departament d'Arts i Conservació-Restauració,
Universitat de Barcelona

eulaliagrau@ub.edu

I. Introducció. Sobre la classificació de “materials tous”

Per a la física, “materials tous” són aquells amb propietats que ens permeten la deformació i la conformació per fluctuacions tèrmiques o amb mínim esforç (Institute for Condensed Matter and Complex Systems 2021). Per a la química, i també per a altres ciències, sota l'etiqueta *Soft Materials/Soft Matter* s'engloben col·loides, cristalls líquids, alguns biomaterials i polímers (Hamley 2007). Ara bé, si ens atenim al camp de les arts plàstiques i en especial al camp del llenguatge tridimensional, sota el paraigua de materials tous hi podríem encabir tots aquells materials que no són inclosos en les classificacions canòniques de l'escultura, com ara la pedra, la fusta, els aliatges metàl·lics com el bronze, o fins i tot la ceràmica i l'escaiola (Krauss 1997).

Per “tous” ens referim a materials dels quals se n'estén l'ús artístic a partir de la segona meitat del segle XX, més enllà de les avantguardes, i de la mà de moviments com ara l'art conceptual, l'art *povera*, el *Land Art* o l'art feminista dels 60 i 70, que hi busquen i hi imprimeixen un sentit ideològic en la seva aplicació (Del Diego 2015; Phelan 2005). És durant aquesta època que autoritats com Magdalena Abakanowicz, Eva Hesse, Josef Beuys, Nils-Udo, Fina Miralles o Rosemarie Trockel popularitzen en les seves obres l'ús de materials i tècniques aplicades que, si bé fins llavors no havien tingut gran consideració en l'Art en majúscula, ja ens acompanyaven en la quotidianitat, des de sempre: teixits, feltres, conformats sintètics i naturals; recobriments i tractaments (tints, estampacions, termofixats); i amb tots els verbs pertinents que s'hi vinculen (cosir, teixir, trenar, enfeltrar, tenyir, etc.).

Aquesta “validació” permeté que, a occident, des de llavors i amb la suma d'altres factors històrics (interès en la recuperació de la memòria i la tècnica, pel treball social i cooperatiu, per la sostenibilitat i temes de gènere), els materials tous s'obrissin camí com a conformadors d'escultura fins els nostres dies. Malgrat això, no es té constància que en els centres universitaris a l'estat espanyol —escoles i més endavant facultats de Belles Arts— s'incorporessin espais i assignatures específiques per tractar-los en un sentit coral fins que arribem al segle XXI.

II. Breu genealogia de l'espai

A inicis dels anys 2000, l'alumnat dels estudis de Belles Arts de la Universitat de Barcelona (UB) comença a expressar la necessitat de disposar d'un espai de taller especialitzat on treballar amb materials escultòrics “no convencionals” i vinculats a una perspectiva de gènere (Pulido i Grau 2013). En aquest context, alguns membres del personal docent de la Facultat de Belles Arts s'involucren en la realització de diversos projectes de recerca i d'innovació docent finançats que inclouen la possibilitat d'establir i consolidar al llarg d'una dècada un nou espai amb unes característiques adients per aquesta tasca.¹

Neix així el Taller de Materials Tous (TMT): un espai de treball i laboratori especialitzat situat a la Facultat de Belles Arts UB que dona servei als projectes i assignatures dels principals estudis que s'imparteixen al centre.

1. Es tracta, entre d'altres, dels projectes de recerca finançats per l'Institut Català de les Dones: “Suport a la docència als 24 crèdits de lliure elecció en el currículum de l'ensenyament de Belles Arts de la UB sobre perspectiva de gènere” (any 2006, codi U-49/06); “Suport a la Docència, trànsit als nous plans d'estudi 090909: alternatives per a l'Ensenyament de Belles Arts de la UB sobre perspectiva de gènere” (any 2008, codi U-22/08); i “Dones, ecologia i art. Mirades artístiques des del femení al medi ambient” (any 2010, codi U-77/10). I, també entre d'altres, dels projectes d'innovació docent finançats per la Universitat de Barcelona a través de diversos programes: “La pràctica arranjada” (anys 2006-2010, codi 042026); i “Materials i tecnologies en l'art efímer i tendències contemporànies des del Laboratori de materials tous” (anys 2007-2011, codis 2007PID-UB/32, 2010PID-UB/32 i 2010PID-UB/52).

Vistes parcials del Taller de Materials Tous.

A l'esquerra, espais per treball en sec (costura, teixit, enfeltrat amb agulla) i sessions teòrico-pràctiques. A la dreta, infraestructura per treball en humit (remullat de fibres, enfeltrat a l'aigua, tenyit, *bundle dyeing*, termofixat).

El laboratori, en la seva localització actual als soterranis de l'edifici principal de la facultat, és un equipament adscrit als tallers d'escultura del centre i coordinat per professorat d'aquesta àrea de coneixement. Es tracta d'un espai polivalent, reglat, habilitat per al treball amb seguretat de teixits, llana i feltres, materials naturals i de reciclatge i els seus tractaments superficials. Altres materials que podrien considerar-se "tous", com ara resines, làtex, ceres/parafines i altres materials de colada, tenen habilitats altres espais de taller específics en la facultat (Grau i Porquer 2020). El laboratori compta amb espais per activitats teòriques-pràctiques i de pràctiques de laboratori, de treball en sec i en humit, i amb una infraestructura adient per a les tècniques que s'hi desenvolupen.

Durant el curs 2020-2021, el TMT acull activitats d'assignatures obligatòries transversals del Grau de Belles Arts UB de primer curs (*Laboratori d'Escultura*) i tercer i quart curs (*Taller de Creació 2*, *Taller de Creació 3*), així com una optativa específica de segon cicle (*Unitat d'Experimentació Artística "Nous recobriments i continents en art"*). Acull, també, activitats puntuals per projectes de Treballs Finals de Grau (TFG) de Belles Arts i experimentacions per algunes matèries del Grau de Disseny.

III. Eixos de treball. Transferència de coneixement i recerca al TMT

Per la seva idiosincràsia, la seva genealogia i pels continguts de les assignatures que s'hi imparteixen, el TMT serveix com a espai per articular sis eixos de treball interconnectats: 1) Oferir a l'alumnat el contacte directe amb tècniques, procediments i tecnologies de materials tous dins l'estructura d'assignatures de Grau; 2) Nodrir de nous coneixements pràctics a estudiants i docents a través de formació complementària amb especialistes; 3) Establir col·laboracions amb altres equipaments afins a través de visites i convenis; 4) Fomentar accions en clau d'aprenentatge de servei artístic o art social vinculades a l'art tèxtil; 5) Formar transversalment en competències sobre gènere, ètica professional i sostenibilitat en art; i 6) Difondre, des de la filosofia del coneixement en codi obert, els materials docents desenvolupats.²

- 1) Oferir a l'alumnat el contacte directe amb tècniques, procediments i tecnologies de materials tous dins l'estructura d'assignatures de Grau:

Els plans docents d'algunes assignatures del Grau de Belles Arts UB de l'àmbit d'Escultura incorporen continguts específics sobre Materials Tous, el que permet a l'alumne tenir-hi un contacte constructiu al llarg de la carrera. Les activitats de taller experimental i pràctiques de laboratori d'aquestes matèries es duen a terme

2. Per mor de la natura breu d'aquesta comunicació, optem per fer una descripció no exhaustiva dels eixos, i emparar-nos en les referències bibliogràfiques a treballs previs i enllaços web, per tal que la persona lectora pugui ampliar segons el seu interès.

al TMT, fent incís específic en tècniques i procediments com ara els tints naturals sobre fibres vegetals i animals, l'enfeltrat de llana, el teixit o la fabricació de paper. El taller s'adapta, també, al desenvolupament de propostes lliures de l'alumnat en Materials Tous en altres assignatures, el que permet nodrir l'espai de noves tècniques i procediments.

- 2) Nodrir de nous coneixements pràctics a estudiants i docents a través de formació complementària amb especialistes:

Motivats per interessos específics de l'alumnat o per iniciativa docent, a través de les assignatures el TMT convida cada curs a professionals externs, establerts o emergents —en forma d'antics alumnes— per impartir *workshops* especialitzats que s'obren a tots els usuaris sobre: tècniques de cistelleria, estergit, *patchwork*, tapís i brodat i en materials com vidre, suro o resines vegetals. Així mateix, s'organitzen també tallers i activitats en espais externs, el que permet un contacte directe amb entorns reals de treball (fàbriques, centres de producció, museus...), com el descrit en el TFG d'Anna Gutiérrez (2017), en torn la fabricació i l'ús de paper de lli amb finalitats expressives al Molí Paperer Ca l'Oliver de Sant Quintí de Mediona (Barcelona) i el Museu Molí Paperer de Sant Joan les Fonts (Girona).

- 3) Establir col·laboracions amb altres equipaments afins a través de visites i convenis:

El contacte amb l'exterior es formalitza en l'establiment de sinèrgies estables amb altres centres de formació artística, associacions i espais expositius en el territori català al voltant dels Materials Tous i la seva difusió. Aquesta vinculació formal s'efectua a través de convenis de col·laboració d'Aprenentatge Servei o sota el paraigua del Grup d'Innovació Docent Consolidat

ATESI (Art, Territori, Estratègia docent, Sostenibilitat i Intervenció social – GIN-DOC-UB/162) que empara la majoria de docents que treballen al TMT. En aquest sentit, es poden destacar les accions esmentades als textos d'ATESI (2018; 2018a), Grau et al. (2016, juny) i Porquer, Grau i Piñol (2015).

- 4) Fomentar accions en clau d'aprenentatge de servei artístic o art social vinculades a l'art tèxtil:

També al voltant de les assignatures que s'imparteixen al TMT, per iniciativa d'alumnat o bé a través de projectes articulats pel professorat, es desenvolupen accions d'aprenentatge-servei (ApS) artístic i tèxtil reglades, com les descrites per Porquer, Grau i Asensio (2020). En aquestes accions, els i les estudiants posen en pràctica allò après en l'espai de taller (tècniques, mètodes i metodologies) per donar servei o cobrir una necessitat d'un col·lectiu o institució mentre asso-leixen i consoliden coneixements.

- 5) Formar transversalment en competències sobre gènere, ètica professional i sostenibilitat en art:

A través dels continguts teòrics i tècnics de les assignatures i dels projectes ApS, els i les estudiants entren en contacte amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible i els continguts de sostenibilitat social, econòmica i ambiental; perspectiva de gènere i ètica professional. Poden establir així un codi personal de bones pràctiques de cara al seu futur, que es constata en els seus TFG (entre d'altres, els de Camprubí 2020; Nieves 2019; Trepal 2017 i Crespi 2016).

- 6) Difondre, des de la filosofia del coneixement en codi obert, els materials docents desenvolupats:

L'últim eix de treball del TMT és la difusió del coneixement que s'hi genera.

En aquest sentit, les metodologies i tècniques treballades al taller (apunts, fitxes docents i metodològiques) es fixen en documents de text i visuals, físics o virtuals, que es reparteixen entre l'alumnat del taller i que s'allotgen en els Campus Virtuals de les assignatures, en el dipòsit digital de la Universitat de Barcelona i en les pàgines web del professorat que hi participa.³ Així mateix, aquesta informació pren forma també de comunicacions en congressos (Moreto, Daroca i Pacheco 2020) o llibres especialitzats (Grau i Porquer 2017).

3. Campus Virtuals: <http://diposit.ub.edu>.
Webs professorat: <http://jmporquer.com/materialesdocentes>.

IV. Discussió i interès de la proposta

En els pròxims anys el TMT aspira a continuar amb la seva tasca de docència, recerca i reivindicació; a seguir facilitant el desenvolupament d'iniciatives de creació artística en clau sostenible i ètica, projectes de transferència que apostin pel manteniment d'un ecosistema cultural transversal i innovador. Les persones que hi treballen estan obertes a seguir establint sinèrgies amb espais formatius d'interessos similars, entenent que només des de la col·laboració oberta i el diàleg creatiu és possible desenvolupar una activitat significativa.

Bibliografia

- ATESI [Grup d'Innovació Docent Consolidat. Art, Territori, Estratègia docent, Sostenibilitat i Intervenció social – GINDOC-UB/162], editor. 2018. *Genealogies. Espais de resguard*. Material de difusió d'exposició i accions artístiques celebrades al Museu Enric Monjo de Vilassar de Mar, Espanya. <https://bit.ly/3BrxJcd>
- ATESI, editor. 2018a. *Genealogies. Identitats tèxtils*. Material de difusió d'exposició i accions artístiques celebrades al Centre de Documentació Museu Tèxtil de Terrassa, Espanya. <https://bit.ly/3DuwBoH>
- Camprubí Alcoceba, Lúdia. 2020. "La crida del bosc. Catàleg de recol·lecció pausada. Vivències compartides amb la flora i el patrimoni rural". Treball Final de Grau, Universitat de Barcelona. <http://hdl.handle.net/2445/177447>
- Crespí Roig, Aina. 2016. "D'estar per casa. Aproximació al valor humà i poètic de l'espai domèstic". Treball Final de Grau, Universitat de Barcelona. <http://hdl.handle.net/2445/114644>
- Del Diego, Estrella. 2015. *Artes visuales en occidente desde la segunda mitad del siglo xx*. Madrid: Cátedra.
- Grau Costa, Eulàlia i Joan Miquel Porquer Rigo, editors. 2017. *Dimensions XX. Genealogies d'anonimat. Art, recerca i docència. Volum 2*. Barcelona: Edicions Saragossa.
- . 2020. *Protocol d'ús dels espais i equipaments del taller de materials tous adaptat a la situació sanitària*. Document tècnic de normes de funcionament i procediments normalitzats de treball. <https://bit.ly/3v1xbHt>
- Grau Costa, Eulàlia; Joan Miquel Porquer Rigo i Francesca Piñol Torrent. 2015, juny. "Un muro de almohadones. Hilvanando una cadena de acciones artísticas cooperativas para reivindicar el papel de la mujer y del oficio tradicional". Comunicació presentada a *3rd International Congress of Educational Sciences and Development*, San Sebastián, Espanya. <https://bit.ly/30hj6KU>
- Grau Costa, Eulàlia; Joan Miquel Porquer Rigo, Enric Teixidó Simó, Jaume Ros Vallverdú, Mar Morón Velasco i Pilar Comes Solé. 2016, juny. "Parajes sin límites. Una intervenció artística en clave ApS para compartir en el Día Internacional de las Artes". Comunicació presentada a *XIII Foro Internacional sobre la Evaluación de la Calidad de la Investigación y de la Educación Superior*, Granada, Espanya. <https://bit.ly/3iSpTRz>

- Gutiérrez Moll, Anna. 2017. "Estudi sobre les possibilitats expressives i sensorials del lli: de la fibra al paper". Treball Final de Grau, Universitat de Barcelona.
<http://hdl.handle.net/2445/119705>
- Hamley, Ian W. 2007. *Introduction to Soft Matter: Synthetic and Biological Self-Assembling Materials*. Chichester: Wiley. DOI: 10.1002/9780470517338
- Institute for Condensed Matter and Complex Systems. 2021. *Soft Matter Physics*.
<https://bit.ly/3av5Sfr>
- Krauss, Rosalind. 1997. *Passages. Une histoire de la sculpture de Rodin à Smithson*. Paris: Macula.
- Moreto Alvarado, Laia; Clara Daroca Musté i Juan José Pacheco Puig. 2020. "Una experiència de aprendizaje-servicio en Educación Superior a partir de obras artísticas textiles". A *El papel del Aprendizaje-Servicio en la construcción de una ciudadanía global*, editat per Pilar Aramburuzabala, Carlos Ballesteros, Juan García-Gutiérrez i Paula Lázaro, 157-165. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
<http://hdl.handle.net/10486/694140>
- Nieves Ramos, Fayna. 2019. "Shiroi: Refugio nómada como alternativa a la desvalorización temporal". Treball Final de Grau, Universitat de Barcelona.
<http://hdl.handle.net/2445/152326>
- Phelan, Peggy. 2005. *Arte y feminismo*. Londres: Phaidon.
- Porquer Rigo, Joan Miquel; Eulàlia Grau Costa i José Antonio Asensio Fernández. 2020. "Transferència activa: Aprenentatge Servei en el context de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona". A *Indisciplines: Actes del Congrés sobre la recerca en la pràctica de les arts*, editat per Jeffrey Swartz, 221-231. Barcelona: Universitat de Barcelona.
<https://es.campusdelesarts.org/proceedings>
- Porquer Rigo, Joan Miquel; Eulàlia Grau Costa, Juancho Pacheco Puig, Laia Moretó Alvarado, Rafael Romero Pineda, Jaume Ros Vallverdú, José Antonio Asensio Fernández i Alaitz Sasiain Camarero-Núñez. 2016. "Upcycling en clave de Aprendizaje-Servicio. Acciones de la Facultad de Bellas Artes de la Universitat de Barcelona en el Festival Internacional de Reciclaje Artístico de Catalunya 2016". *A Recull de pòsters de: Jornada Construint una universitat compromesa i crítica: Aprenentatge Servei i Objectius de Desenvolupament Sostenible. 13 d'abril de 2018. Barcelona*, editat per Grup d'Aprenentatge Servei ApS(UB), 32. Barcelona: Universitat de Barcelona.
<http://hdl.handle.net/2445/122745>
- Pulido León, Dolo i Eulàlia Grau Costa. 2013. "Teixint complicitats feministes per transformar l'acadèmia". A *Dimensions XX. Genealogies femenines. Art, recerca i docència. Volum 1*, coordinat per Eulàlia Grau Costa, 13-15. Barcelona: Edicions Saragossa.
- Trepat Rubirola, Ona. 2017. "Construccions del comú". Treball Final de Grau, Universitat de Barcelona.
<http://hdl.handle.net/2445/119758>